

Fragmenty naczyń kamionkowych z Mużakowa odkryte w Stargardzie na części kwartału XXVIII Starego Miasta

Iwona Wojciechowska

Stargard

i.wojciechowska@muzeum-stargard.pl

Abstrakt

W czasie trzyletnich prac na części tzw. kwartału XXVIII w Stargardzie Dział Archeologii z Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie pozyskał liczny materiał ceramiczny, w tym fragmenty pojemników kamionkowych z warsztatów garncarskich z lużyckiego ośrodka w Mużakowie. Niewielka liczba mużakowskiej stłuczki kamionkowej w stosunku do pozostałości po wyrobach sąsiednich pracowni w Trzebielu może potwierdzać podział rynków zbytu między tymi lużyckimi centrami garncarskimi. Odnalezione fragmenty naczyń datowane są na przełom XVI i XVII w. oraz na wiek XVIII.

Abstrakt

During three-year works in the part of the so called quarter XXVIII in Stargard the Archaeological Department of the Museum of Archaeology and History in Stargard uncovered numerous ceramic shards, including parts of stoneware vessels from stoneware workshops from Lusatian centre in Muskau. A rather small amount of stoneware shards from Muskau in comparison the remains of the production in the neighbouring Trzebiel could confirm a division of the trade area between these ceramic Lusatian centres. The uncovered parts of stoneware are dated to the turn of the 16th and the 17th century and to the 18th century.

Słowa kluczowe

Stargard, Mużaków (Muskau), nowożytność, kamionka

Keywords

Stargard, Muskau (Muskau), modern times, stoneware

Od trzech lat Dział Archeologii Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie prowadzi prace wykopaliskowe na pięciu nieistniejących już parcelach (Schuhstrasse 439-443) w obrębie tzw. XXVIII¹ kwartału Starego Miasta² (ryc. 1).

¹ Na podstawie planu miasta Stargard według Martina F. Schwadtkena z 1724 r.

² Obszar badań położony jest na terenie miasta lokacyjnego wpisanego do rejestru zabytków pod nr 40 decyzją KL.V-0/19/55 z dnia 22 kwietnia 1955 r. i objętego ochroną jako stanowisko archeologiczne Stargard 11 (AZP 32-10/166).

Kwartal wytyczony jest ulicami: Kuśnierzy (Pelzerstrasse), Włosienniczą (Haarstrasse), nieistniejącym fragmentem ulicy Szewskiej (Schuhstrasse) oraz od południa miejskim korytem rzeki Iny (tzw. Kanał Młyński). Na terenie objętym badaniami o powierzchni 280 m² odkryto dotychczas relikty zabudowy nowożytnej i późnośredniowiecznej, granice działek, obiekty po pracowniach rzemieślniczych³ oraz urządzeniach sanitarnych⁴.

Podczas trzech sezonów prac wykopaliskowych pozyskano 1194 fragmenty naczyń kamionkowych, w tym ok. 618 ułamków o metryce nowożytnej⁵. Wśród odkrytych fragmentów 44 pochodzą z pojemników wyprodukowanych w pracowniach w Mużakowie. Zbiór ten stanowi zaledwie 7,12% całości nowożytnej stłuczki kamionkowej. Znaczne rozdrobienie materiału i brak charakterystycznych ułamków utrudnia wskazanie pierwotnych form naczyń, jednak ich chronologię można określić już na przełom wieków XVI i XVII oraz wiek XVIII. Niniejszy artykuł ma przede wszystkim charakter źródłowy i jego celem jest poszerzenie wiedzy dotyczącej użytkowania na Pomorzu Zachodnim nowożytnych naczyń kamionkowych z warsztatów w Mużakowie.

Bardzo długo w literaturze przedmiotu⁶ kamionka produkowana w warsztatach łużyckich określana była mianem „Mużaków-Trzebiel” lub ogólnie nazywana mużakowską⁷. Ostatnie lata badań i odkrycie nowych źródeł archeologicznych w okolicy Mużakowa⁸ i Trzebiela⁹ doprowadziły do wstępnego rozróżnienia wyrobów z tych dwóch największych centrów produkcji kamionki na terenie Wału Mużakowskiego na Nizinie Sasko-Łużyckiej. Najnowsze wyniki potwierdziły obserwacje pierwszych badaczy, którzy dostrzegli różnice w naczyniach z Mużakowa i Trzebiela na podstawie XVIII-wiecznych okazów¹⁰. Zauważalne jest występowanie zdecydowanie większej liczby znalezisk kamionki o szarym czerepie i malowanej bogato błękitem kobaltowym i fioletem manganowym po wschodniej stronie rzeki Nysy Łużyckiej. Produkty z Mużakowa zaś cechują się brązową lub czerwono-brązową powierzchnią¹¹.

Najstarsza zachowana wzmianka o Mużakowie pochodzi z 1253 r.¹² i związana jest z zamkiem ulokowanym na przecięciu szlaków handlowych prowadzących z Lipska do Wrocławia oraz ze Zgorzelca do Gubina i Frankfurtu nad Odrą. Rozwijający się obok ośrodek otrzymał prawa miejskie w 1452 r. pod rządami rodu Biberstein. Jak przyjmuje Gunter Oettel, początek produkcji naczyń kamionkowych w Mużakowie należy łączyć z przejściem dóbr przez Sigmunda von Bibersteina w 1519 r., który

³ W 2016 r. natrafiono na domniemaną pracownię garbarsko-szewską – Stań 2017.

⁴ Więcej zob. Majewski, Stań 2015; Stań 2017.

⁵ Odkryte w pierwszych dwóch sezonach fragmenty naczyń z warsztatów w Trzebielu zostały opisane w tomie XI „Stargardii” – por. Wojciechowska 2017.

⁶ Tematem produkcji i pochodzeniem kamionki mużakowskiej pierwszy zainteresował się już na początku XX w. Konrad Strauss (1899-1978) – por. Strauss 1917; 1926.

⁷ Horschik 1978, 299; Klinge 1979, 167.

⁸ Niem. Bad Muskau, miasto uzdrowiskowe w północno-wschodniej Saksonii, zlokalizowane na lewym brzegu Nysy Łużyckiej.

⁹ Wieś w powiecie żarskim, w województwie lubuskim, położona ok. 5 km od prawego brzegu Nysy Łużyckiej i ok. 15 km od Mużakowa. Do 1945 r. miejscowość posiadała prawa miejskie.

¹⁰ Horschik 1978, 299; Klinge 1979, 167-168; Oettel 2007, 73; Krabath 2012b, 308-309; Kowalczyk 2014, 39-41.

¹¹ Kowalczyk, Kałagate 2010, 122; Krabath 2012a, 59; Kowalczyk 2014, 39-41; Klein 2015, 114-115.

¹² W najnowszym opracowaniu podawana jest data 1245 – por. Heinze, Klein, Krabath 2017, 378.

miał sprowadzić do miasta pierwszych mistrzów garncarskich¹³. Cech garncarzy w Mużakowie ukonstytuował się w 1596 r. i wzorowany był prawdopodobnie na powstałym w 1558 r. zrzeszeniu w Budziszynie¹⁴. W 1560 r. odnotowano działalność czterech mistrzów garncarskich w Mużakowie, a w 1659 r. funkcjonowało już osiem pracowni ceramicznych¹⁵. W końcu XVIII w. cech mużakowski z dwudziestoma jeden rzemieślnikami zdominował lokalną wytwórczość kamionki¹⁶.

Na początkowym etapie produkcji naczyń, zarówno w Trzebielu, jak i w Mużakowie wyroby wypalano w procesie utleniającym. Dopiero po 1625 r. wprowadzony został wypał w atmosferze redukcyjnej, w wyniku którego kamionka przybrała lekko spieczoną, szarą lub ciemnoszarą barwę przełamów. Zewnętrzna powierzchnia ceramiki mużakowskiej charakteryzuje się brązowym lub czerwobrązowym kolorem powstałym na skutek nakładania angoby. W ostatniej fazie produkcji do mocno rozgrzanego pieca dosypywano sól, która topiąc się tworzyła na naczyniach charakterystyczne szkliwo solne¹⁷.

Na terenie objętym badaniami na kwartale XXVIII kamionkę z Mużakowa odkryto w spoinach murów i w warstwach zasypiskowych reliktyw kamienic nowożytnych, we wkopach fundamentowych, w latrynie i śmietnikach, jak również w obrębie bruków kamiennych i ceglanych. Ze względu na specyfikę miejsc odnalezienia fragmenty naczyń są niewielkie i jednostkowe, co uniemożliwia zarówno określenie form, jak i ogranicza połączenie ułamków w większe całości. W związku z tym minimalna liczba pozyskanych naczyń to 21.

Typowymi formami dla warsztatów mużakowskich w XVI w. były dzbany owalne, których wydętość brzuśca położona była w połowie ich wysokości. Pod koniec tego wieku zaczęto również produkować dzbany z rurkowatymi wylewami tzw. *Tüllenkanne* oraz maselnice. W kolejnym stuleciu garncarze poszerzyli swoją działalność o wytwórczość dzbanów gruszkowatych, kufla, puszek, butli oraz sporadycznie mis i garnków. W XVIII w. mistrzowie mużakowscy toczyli już na masową skalę garnki, dzbany, kufle, a także wytwarzali wielokątne słoje i flasze oraz naczynia zasobowo-przetwórcze. XIX-wieczny przemysł garncarski z Mużakowa znany był przede wszystkim z produkcji tzw. praskich dzbanów do wina o specyficznej długiej szyjce, rozszerzającej się w kierunku delikatnie pogrubionego i zaokrąglonego wylewu zaopatrzonego w dziobek¹⁸. Jak już zostało wspomniane w przypadku znalezisk przy nieistniejącym odcinku ul. Szewskiej jest praktycznie niemożliwe określenie pierwotnych form odkrytych fragmentów naczyń. Jedynie w jednym przypadku z pewnością można stwierdzić, że ułamek pochodzi od dzbana z rurkowatym wylewem (ryc. 2:1-2, 4-5). Fragmenty o zewnętrznej barwie od szarej, przez jasnobrązową do brązowej świadczą o niekontrolowanym wypale naczynia.

¹³ Oettel 2007, 72; Klein 2010, 81; Krabath 2012b, 304; Kowalczyk 2014, 38-39.

¹⁴ Niem. Bautzen, miasto we wschodniej Saksonii, nad rzeką Sprewą. Reineking von Bock 1986, 80; Gaimster 1997, 293; Kałagow 2008, 383; Krabath 2012b, 303.

¹⁵ Klein 2010, 82-84; Kowalczyk 2014, 39.

¹⁶ Adler 2005, 223. W tym czasie w niedalekim Trzebielu funkcjonowały cztery lub sześć pracowni – Wojciechowska 2017, 101.

¹⁷ Klinge 1979, 167; Gaimster 1997, 293; Kałagate 2004, 349; Henker 2012, 313-314; Kowalczyk 2014, 39; Heinze, Klein, Krabath 2017, 385.

¹⁸ Gaimster 1997, 294; Oettel 2007, 73; Heinze, Klein, Krabath 2012, 216-217; Krabath 2012a, 59; Krabath 2012b, 306; Kowalczyk 2014, 39-40; Heinze, Klein, Krabath 2017, 380.

Najbardziej charakterystyczną cechą kamionki mużakowskiej¹⁹ są zdobienia dolnych partii brzuśca karbowaniem (ukośnymi liniami rytmami). Tego typu ryte bruzdy pojawiły się na pojemnikach od 1600 r.²⁰ W zbiorze kamionki z Mużakowa z części tzw. kwartału XXVIII zarejestrowano siedem ułamków z ornamentem ukośnych linii rytmów. Powierzchnia jednego z nich ma barwę brązową (ryc. 2:9), drugiego jasnobrązową (ryc. 2:10), a wszystkie pozostałe są w kolorze czerwono-brązowym (ryc. 2:6-8, 11). Dwa ułamki (ryc. 2:6, 9) posiadają wyraźne szerokie żłobienia o jedynie lekko ukośnym kierunku. Na jednym z fragmentów (ryc. 2:10) zachowała się prawdopodobnie jedynie górna część dużych żłobień. Ułamki te datować można na początek XVII w. Dla okresu tego charakterystyczne są bowiem szerokie i pionowe lub lekko ukośne bruzdy. Na pozostałych czterech fragmentach (ryc. 2:7-8, 11) widoczne są płytsze, prawie pionowe linie ryte, co może wskazywać, że pochodzą one z naczyń o metryce XVIII-wiecznej, wówczas bowiem w pracowniach garncarskich na obszarze Wału Mużakowskiego zdobienia karbowaniem zaczęto wykonywać z mniejszą dokładnością i starannością²¹.

Kolejnym typowym tylko dla garncarzy z Mużakowa motywem dekoracyjnym są wciśnięte w powierzchnię naczynia ziarenka białego kwarcu. Kamyczki wykorzystywane były do zdobienia już w końcu XVI w.²² i popularne były przede wszystkim w 1. połowie XVII w. Jednak według odkryć w bezpośrednim sąsiedztwie warsztatów mużakowskich, wyroby mogły być dekorowane w ten sposób nawet do połowy XVIII w.²³ Kamionka z ziarnami kwarcu reprezentowana jest w materiale z wykopu przy ul. Szewskiej przez siedem fragmentów pochodzących z co najmniej czterech naczyń. Na pięciu ułamkach znalazły się odciski stempli w postaci rombów wyciskanych w grupach po trzy jednocześnie; obecna jest na nich także dekoracja ryta (wypełniona wewnątrz nacięciami) przedstawiająca kształty liści (ryc. 3:1-3, 5). Dodatkowo ornamentyka czterech fragmentów (ryc. 3:1, 3, 5) poszerzona została jeszcze o rozety odcisnięte przy pomocy stempla i otoczone kawałkami kwarcu²⁴. W przypadku dwóch ułamków (ryc. 3:3, 5) z dużą dozą prawdopodobieństwa można wskazać, że są to fragmenty słoja lub butli, które to rozpoczęto produkować w warsztatach mużakowskich już w XVII w.²⁵ Ostatnie dwa ułamki (ryc. 3:4) pochodzą z jednego naczynia podzielonego horyzontalnie na strefy zdobnicze: dolny i górny pas zdobią linie zygzaków, natomiast środkowa strefa dekorowana jest stemplem czteropłatkowego kwiatu oraz półokręgu wypełnionego nacięciami obwiedzonego pasmem wysadzonym kamyczkami. Wszystkie fragmenty z kwarcem odkryte na części XXVIII kwartału datować można na 2. ćwierć XVII w. W tym czasie zdobienia pojedynczymi stemplami geometrycznymi i rozetami otoczonymi kawałkami kwarcu współwystępują, tworząc bogatą dekorację naczyń²⁶.

¹⁹ Tu w odniesieniu do wyrobów z całego Wału Mużakowskiego, zarówno z pracowni w Mużakowie, jak i w Trzebielu oraz z ich filii.

²⁰ Horschik 1978, 307; Gaimster 1997, 294; Oettel 2007, 73; Henker 2012, 312; Krabath 2012a, 59.

²¹ Adler 2005, 228; Krabath 2012b, 308.

²² Klinge 1979, 167; Cnotliwy 1987, 218.

²³ Kamionka zdobiona kawałkami kwarcu znaleziona została w warstwach starszych niż dobrze udokumentowana warstwa związana z pożarem miasta z 1766 r. – Hainze, Klein, Krabath 2017, 388.

²⁴ Jedną rozetę okala nawet 13 drobinek (ryc. 3:5). Zdaniem badaczy opracowujących zabytki odkryte w samym Mużakowie, by uzyskać bogatą dekorację naczynia trzeba było użyć ok. 200 kamyczków – Hainze, Klein, Krabath 2017, 386.

²⁵ Horschik 1978, 316, ryc. 195; Oettel 2007, 73; Krabath 2012b, 306.

²⁶ Gaimster 1997, 294; Adler 2005, 226.

Pierwsze produkty warsztatów mużakowskich dekorowane były przy pomocy stempla różnego typu zygzakami i liniami falistymi, a także (typowymi dla ośrodków z Łużyc) odciskami prostokątów oraz kwadratów. Ornament zygzaków oraz linii falistych występował jeszcze w XVIII w.²⁷ W znalezionym zbiorze taką stylistykę prezentuje dziesięć ułamków (ryc. 2:1, 4, 10; 3:3-5; 4:1-3). W większości fragmentów dekoracja ta znajduje się w górnej części naczynia lub też horyzontalnie oddziela strefy zdobnicze od siebie.

Wiek XVII był dla garncarstwa mużakowskiego najważniejszym okresem w wytwórczości. Czas ten charakteryzuje się największą różnorodnością form oraz ornamentów na naczyniach kamionkowych, a także wzrostem eksportu produktów m.in. do Saksonii, Dolnej Austrii oraz Frankfurtu nad Odrą. Mnogość elementów zdobniczych na naczyniach mużakowskich była tak duża, że wszystkie te motywy dekoracyjne nigdy nie były jednocześnie zbiorowo wykorzystane przez żaden inny ośrodek produkcji kamionki. XVII-wieczne oraz w znacznie mniejszym stopniu XVIII-wieczne naczynia zdobione są bogato odciskami stempli – przede wszystkim geometrycznych – oraz ornamentem rytym, którymi pokryte są całe pojemniki²⁸.

W odkrytym przy nieistniejącym fragmencie ul. Szewskiej materiale przeważają motywy okręgów i kół (ryc. 4:4) oraz wszelkie modyfikacje powstałe na ich podstawie m.in. okręgi oraz półokręgi o karbowanych brzegach (ryc. 2:4-5; 3:4; 4:5-6, 8). Typowe są zdobienia rozetami (ryc. 3:1, 3, 5; 4:8-10) oraz mniej popularnymi „malinkami”, czyli okrągłymi zdobieniami wypełnionymi wypukłymi kropkami (ryc. 4:6, 8). Poza kołami na ułamkach zarejestrowano odciski rombów (ryc. 3:1-3, 5; 4:13), a także ich grup tworzących wypełnienie większych dekoracji (ryc. 4:3). Specyficznym zdobieniem dzbanów jest motyw sieciowy. Ornament powstały dzięki odciskom wrzecionowato-romboidalnym²⁹ zaobserwowany został zaledwie na dwóch fragmentach odkrytych na terenie objętym badaniami (ryc. 4:11-12). Motyw sieciowy pojawił się w ośrodkach mużakowskich w 2. ćwierci XVII w., ale popularność zyskał w 2. połowie XVII w.³⁰

Ryty ornament reprezentowany jest głównie przez dekoracje roślinne imitujące przede wszystkim liście drzew (ryc. 3:1-3, 5; 4:13) oraz proste linie wypełniające ograniczone strefy na naczyniu (ryc. 4:7-9, 14).

Tak samo jak w wypadku kamionki z Trzebiela, transport z pracowni mużakowskich na tereny Pomorza Zachodniego odbywał się drogą wodną – Nysą Łużycką oraz Odrą z jej dopływami³¹. Wycinkowa publikacja odkrytej na stanowiskach obecnego województwa zachodniopomorskiego nowożytniej kamionki z terenu Łużyc³² uniemożliwia niestety porównanie materiału i wyciągnięcie wniosków dla całego obszaru Pomorza Zachodniego. W literaturze dotyczącej lużyckich ośrodków garncarskich panuje pogląd, że sąsiadujące ze sobą warsztaty w Mużakowie i Trzebielu miały w pewnym stopniu rozgraniczne rynki zbytu: Mużaków – Saksonia, północno-

²⁷ Klinge 1979, 167; Horschik 1978, 308; Gaimster 1997, 293; Adler 2005, 224-225; Kowalczyk 2014, 36, 40.

²⁸ Gaimster 1997, 294; Adler 2005, 225; Oettel 2007, 73; Hainze, Klein, Krabath 2017, 390, 396.

²⁹ Kowalczyk 2014, 113.

³⁰ Klinge 1979, 167.

³¹ Kowalczyk 2016, 143; Wojciechowska 2017, 106.

³² Bierzwnik – Kowalczyk 2014, 204; Cedynia – Nawrołski 1973; Poczernin - Szeremeta 2014; Szczecin – Cnotliwy 1987; 2014; Stargard – Kwiatkowski, Majewski 2012; Burdziej 2013; Burdziej, Majewski 2013; Stań 2014; Szeremeta 2015; Kwiatkowski, Majewski 2016; Majewski 2017; Wojciechowska 2017.

wschodnie Niemcy, Czechy, Morawy oraz kraje naddunajskie, Trzebiel zaś tereny dzisiejszej Polski – Pomorze Zachodnie, Wielkopolskę, Śląsk i Ziemię Lubuską³³. W przypadku części kwartału XXVIII udział procentowy kamionki z Mużakowa w grupie nowożytnych naczyń kamionkowych jest ponad cztery razy mniejszy niż produktów trzebielskich (28,96%). Natomiast obecność kamionki mużakowskiej w opracowanych dotychczas zbiorach pozyskanych w Stargardzie zauważalna jest jedynie w materiale z badań na terenie dawnego kościoła augustiańskiego – 30 fragmentów w grupie 440 ułamków kamionki nowożytnej³⁴. Wyniki prac prowadzonych w ostatnich latach na terenie Stargardu mogą świadczyć o trafności wyżej przedstawionej teorii. Jednak wciąż niedostateczny stan opublikowania materiałów nowożytnych z badań wykopaliskowych na Pomorzu Zachodnim uniemożliwia w pełni zweryfikowanie tej tezy. Niniejsze opracowanie poświęcone wytworom kolejnego ośrodka produkcji naczyń kamionkowych w czasach nowożytnych jest przede wszystkim uzupełnieniem bazy źródłowej ważnej dla studiów nad użytkowaniem wyrobów importowanych na Pomorzu Zachodnim, ale być może także kolejnym dowodem na słuszność wysnutego założenia o podziale wpływów między lużyckimi ośrodkami produkcji.

Bibliografia

- Adler B. 2005. *Early Stoneware Steins from the Les Paul Collection. A survey of all German stonewares centres from 1500 to 1850*. Dillingen/Saar.
- Burdziej M. 2013. Stargard, Stare Miasto, ul. Sukiennicza, stan. 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 7, 356, 394.
- Burdziej M., Majewski M. 2013. Stargard, Stare Miasto, ul. Władysława Łokietka, Poczta, Płatnerzy, Grodzka, Mieszka I, Bolesława Krzywoustego, stan. 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 7, 348, 369-371.
- Cnotliwy E. 1987. Importy ceramiczne z XVI-XVIII w. w Szczecinie. *Materiały Zachodniopomorskie* 23, 211-257.
- Cnotliwy E. 2014. *Archeologia Zamku Księżąt Pomorskich w Szczecinie*. Szczecin.
- Gaimster D. 1997. *German Stoneware 1200-1900*. London.
- Heinze H., Klein H., Krabath S. 2012. Bad Muskau – ein bedeutendes Töpferzentrum in der nördlichen Oberlausitz. W: R. Smolnik (red.), *Ausgrabungen in Sachsen* 3. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Beiheft 24. Dresden, 216-219.
- Heinze H., Klein H., Krabath S. 2017. Eine barocke Töpferei in Bad Muskau. W: J. Reinhard, C. Rinne, E. Roth Heege, S. Teuber (red.). *Vom Bodenfund zum Buch. Archäologie durch die Zeiten. Festschrift für Andreas Heege*. Bonn, 377-398.
- Henker J. 2012. Die mittelalterliche und frühneuzeitliche Keramik aus dem Lausitzer Dorf Klein Görigk. W: S. Krabath, V. Bittner (red.), *Keramik in Mitteleuropa: Stand der Forschung und Perspektiven: 41. Internationales Hafnerei-Symposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008*.

³³ Gaimster 1997, 294; Kowalczyk, Kalagata 2010, 122; Heinze, Klein, Krabath 2012, 216; Krabath 2012b, 309.

³⁴ Wytwory trzebielskie w tym zbiorze liczą 49 fragmentów naczyń – Kwiatkowski, Majewski 2016, 155.

- Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 57. Dresden, 299-318.
- Horschik J. 1978. *Steinzeug. 15. Bis 19. Jahrhundert. Von Bürgel bis Muskau*. Dresden.
- Kałagate S. 2004. Nowożytny materiał ceramiczny pochodzący z badań ratowniczych w Lubsku – przyczynek do badań nad garncarstwem nowożytnym w rejonie środkowej Odry. W: S. Groblica, A. Jaszewska, S. Górka (red.), *Odra - przeszkoda czy pomost w ekspansji kulturowej? II Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne*. Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 2. Zielona Góra-Świdnica, 347-362.
- Kałagow M. 2008. Fragment kamionkowej maselniczki pochodzący z badań na Wyspie Spichrzy w Gdańsk. W: B. Gruszka (red.), *Ad Oderam fluvium. Księga dedykowana pamięci Edwarda Dąbrowskiego*. Zielona Góra, 383-386.
- Klein H. 2010. Von der Töpferei zum Keramischen Grossbetrieb: Die Entwicklung des Muskauer Töpferhandwerks von den Anfängen bis zum 21 Jh. W: R. Mennicken (red.), *Keramik Begegnungen: Sachsen-Schlesien-Böhmen. Tagungsband des 42. Internationalen Symposiums Keramikforschung vom 21. bis zum 25. September 2009 in Görlitz*. Raeren, 79-97.
- Klein H. 2015. Muskau oder Triebel? Forschungsstand zur Provenienzbestimmung. W: S. Glaser (red.), *Keramik im Spannungsfeld zwischen Handwerk und Kunst. Beiträge des 44. Internationalen Symposiums Keramikforschung im Germanischen Nationalmuseum, Nürnberg, 19.-23. September 2011*. Nürnberg, 113-116.
- Klinge E. 1979. *Deutsches Steinzeug der Renaissance- und Barockzeit*. Düsseldorf.
- Kowalczyk A. 2014. *Naczynia kamionkowe z Poznania w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych*. Poznań.
- Kowalczyk A. 2016. Ceramika kamionkowa w Polsce. Badania archeologiczne w ostatnim dwudziestoleciu. W: G. Nawrońska, H. Paner, J. Piekalski, E. Trawicka (red.), *Archeologia miast Pomorza w kontekście ziem polskich*. Gdańsk, 135-150.
- Kowalczyk A., Kałagate S. 2010. Fragmente von Steinzeuggefäßen aus Triebel im Landkreis Sorau in der Woiwodschaft Lebus. W: R. Mennicken (red.), *Keramik Begegnungen: Sachsen-Schlesien-Böhmen. Tagungsband des 42. Internationalen Symposiums Keramikforschung vom 21. bis zum 25. September 2009 in Görlitz*. Raeren, 119-126.
- Krabath S. 2012a. Die Entwicklung der Keramik im Freistaat Sachsen vom späten Mittelalter bis in das 19. Jahrhundert. Ein Überblick. W: S. Krabath, V. Bittner (red.), *Keramik in Mitteldeutschland: Stand der Forschung und Perspektiven: 41. Internationales Hafnerei-Symposium des Arbeitskreises für Keramikforschung in Dresden, Deutschland, vom 21. September bis 27. September 2008*. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 57. Dresden, 35-172.
- Krabath S. 2012b. Europejskie ośrodki produkcji kamionki we wczesnych czasach nowożytnych. W: A. Bober-Tubaj i in. (red.), *U źródeł bolesławieckiej ceramiki. Bolesławiec jako jeden z ośrodków garncarstwa środkowoeuropejskiego od XV do XVII w.* Jelenia Góra, 263-328.

- Kwiatkowski K., Majewski M. 2012. Wyroby ceramiczne okresu nowożytnego. W: M. Majewski, K. Kwiatkowski (red.), *Archeologia Stargardu. Badania zachodniej części kwartału V*. Archeologia Stargardu 1. Stargard, 113-145.
- Kwiatkowski K., Majewski M. 2016. Wyroby ceramiczne okresu nowożytnego. W: M. Majewski (red.), *Archeologia Stargardu. Badania na obszarze dawnego kościoła augustiańskiego*. Archeologia Stargardu 2 (2). Stargard, 153-221.
- Majewski M. 2017. Wyroby ceramiczne okresu nowożytnego. W: M. Majewski, K. Stań (red.), *Archeologia Stargardu. Badania na Rynku Staromiejskim*. Archeologia Stargardu 3. Stargard, 95-100.
- Majewski M., Stań K. 2015. *Sprawozdanie wstępne z archeologicznych badań wyprzedzających na dawnym kwartale XXVIII część N-E, dz. geod. Nr 197/7, ul. Włosiennicza/Szewska (część historyczna)*. Stargard (maszynopis w archiwum Działu Archeologii MAH w Stargardzie).
- Nawroński T. 1973. Klasztor cysterek w Cedyni, pow. Chojna, w świetle badań archeologicznych, cz. II. *Materiały Zachodniopomorskie* 19, 271-384.
- Oettel G. 2007. Muskauer Steinzeug. Ein bekanntes und gleichzeitig unbekanntes Steinzeug aus der Oberlausitz. *Görlitzer Magazin* 20, 69-78.
- Reineking von Bock G. 1986. *Kunstgewerbemuseum der Stadt Köln – Steinzeug*. Köln.
- Stań K. 2014. Stargard, Stare Miasto, Basteja, stan. 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 8, 269-270, 272.
- Stań K. 2017. Stargard, Stare Miasto, ul. Szewska/Włosiennicza, stan. 11 (AZP 32-10/166). *Stargardia* 11, 298.
- Strauss K. 1917. Alt-Muskauer Steinzeug. *Tonindustrie-Zeitung* 41 (39), 259-260.
- Strauss K. 1926. Studien zur Alt = Triebeler Töpferei. *Niederlausitzer Mitteilungen* 17, 306-308.
- Szeremeta M. 2014. Poczernin, gm. Stargard, pow. stargardzki, stan. 1 (AZP 30-09/15). *Stargardia* 8, 271, 279.
- Szeremeta M. 2015. Stargard, Stare Miasto, ul. Sukiennicza i Strażnicza, obszar wzdłuż murów obronnych, stan 11a (AZP 32-10/167). *Stargardia* 9, 382-393.
- Wojciechowska I. 2017. Trzebielska kamionka odkryta w Stargardzie na części kwartału XXVIII Starego Miasta. *Stargardia* 11, 99-130.

Nr inw.	Parcela	Warstwa	Obiekt	Rodzaj ułamka	Grubość ścianki (mm)	Liczba fragmentów	Ornament	Kolor			Chronologia	Ryc.
								przełam	zewnątrzny	wewnętrzny		
3/Sch/28/M/11	442	-	2	Brzusiec	2,5-4	1	Ryty, stemplowy – romby, zygzak	Szary	Brązowo-czerwony	Szaro-brązowy	XVII w.	4:3
3/Sch/28/M/12	442	-	2	Brzusiec	3,4-4,8	1	Zygzak	Ciemnoszary	Ciemnobrązowy	Ciemnoszary	XVI/XVII w.	4:1
3/Sch/28/M/13	442	-	2	Wylew i część szyjki	2,6-4,5	1	Listwa plastyczna	Ciemnoszary	Brązowy	Brązowy	XVII w.	
16/Sch/28/M/2	443	-	3b	Brzusiec	1,7-3,7	1	Zygzak, złobienia/ryte brudzy?	Szary	Jasnobrązowy	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	1. pol. XVII w.	2:10
18/Sch/28/M/2	443	Zasyjskowa	Nad 3b	Brzusiec	1,8-3	1	Sieczki	Szary	Brązowy	Szaro-jasnobrązowy	XVII w.	4:11
23/Sch/28/M/4	443	-	Mur pom. C	Brzusiec	3,8-5,3	1	Ryty roślinny – liście, stemplowy – romby i rozeta, biały kwarc	Ciemnoszary	Ciemnobrązowy	Jasnobrązowy	1. pol. XVII w.	3:1
139/Sch/28/M/5	442	V	7			1						
28/Sch/28/M/3	441	-	Mur pom. A	Wylew	3,5-6	1	Plastyczne listwy	Szary	Brązowo-czerwony	Szary	XVII w.	2:3
44/Sch/28/M/1	442	IV pom. B	-	Brzusiec	3,5-4,7	1	Ryty, zygzak	Ciemnoszary	Brązowo-czerwony	Ciemnoszary	XVII-XVIII w.	4:2

48/Sch/28/M/4	443	II	15	Ucho	6,2-14	1	-	Szary	Brązowo-czerwony z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	-	XVIII w.	4:8
56/Sch/28/M/1	442	V pom. B	-	Brzusiec	3,1-4,1	6	Ryty – linie, stemplowy – rozety, malinki, geometryczny	Ciemnoszary	Brązowo-czerwony	Ciemnoszary	XVII w.	4:8
56/Sch/28/M/2	442	V pom. B	-	Brzusiec	3,2-3,7	1	Ryty – linie	Szaro-beżowy	Ciemnobrązowy	Ciemnoszary	XVII w.	4:14
56/Sch/28/M/3	442	V pom. B	-	Brzusiec	2,9-4,2	1	Ryty – linie, stemplowy – rozety	Szary	Brązowo-czerwony	Ciemnoszary	XVII w.	4:9
51/Sch/28/M/1	442		Mur między pom. A i B			1						
56/Sch/28/M/4	442	V pom. B	-	Dno i dolna część brzuśca	3,4-9,7	1	Ukośne złobienia/ryte brzdzy	Ciemnoszary i przy dnie ciemnoszarobieżowy	Brązowo-czerwony	Ciemnoszary	1. poł. XVII w.	2:6
57/Sch/28/M/1	442	VI pom. B	-	Brzusiec	2,7-3,7	1	Ryty – linie, stemplowy – malinki, geometryczny	Ciemnoszary	Brązowo-czerwony	Ciemnoszary	XVII w.	4:6
67/Sch/28/M/1	440	I	-	Dolna część brzuśca	2,5-4,4	1	Ryty, ukośne złobienia/ryte brzdzy	Szary	Brązowo-czerwony	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	XVIII w.	2:11
100/Sch/28/M/5	442	II	11a			1						

71/ Sch/28/M/10	443	-	11a	Dolna część brzuśca	3,6-4,7	1	Płytkie ziłobienia/ryte brzdzy	Szaro-kre- mowy	Brązowo -czerwony	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	XVIII w.	2:7
71/ Sch/28/M/11	443	-	11a	Brzusiec	2,5-3,9	1	Ryty – linie, stemplowy – rozety	Szary	Ciemnobrą- zowy	Ciemnoszary	XVII w.	4:10
71/ Sch/28/M/12	443	-	11a	Brzusiec	2,5-3,7	1	Ryty, stem- płowy	Szaro-be- żowy	Ciemnobrą- zowy	Szary z pomarań- czowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazi- stych)	XVII w.	4:7
71/ Sch/28/M/13	443	-	11a	Górna część brzuśca ze ślada- mi po wylewie rurkowa tym	2,9-8,7	2	Ryty, geo- metryczny – półokręgi, linie faliste	Szary	Szary i jasno- brązowy	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. pol. XVI- XVII w.	2:4
71/ Sch/28/M/14	443	-	11a	Brzusiec	2,25-3,3	1	Geometryczny – półokrąg	Szary	Jasnobrą- zowy	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. pol. XVI- XVII w.	2:2
71/ Sch/28/M/15	443	-	11a	Ucho i fragment górnej części brzuśca	3,6-11,5	1	-	Szary	Jasnobrązowy i brązowy	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. pol. XVI- XVII w.	
77/Sch/28/M/1	443	III pom. C	-	Brzusiec	2,1-3,2	1	Ściegiowy	Kremowy	Brązowy	Kremowy	XVII w.	4:12

91a/ Sch/28/M/2	443	II poz. II	11	Brzusiec	2,7-3,7	1	Stemplowy – rozeta, geometryczny – koło	Kremowo-żółty	Brązowy, szklivo solne	Kremowo-żółty	2. poł. XVII w.	4:4
100/ Sch/28/M/6	443	II	11a	Brzusiec	3,4-4,2	1	Ryty, geometryczny - półokręgi	Szary	Brązowy, szklivo solne	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. poł. XVI - XVII w.	2:5
100/ Sch/28/M/7	443	II	11a	Górna część brzuśca	3,5-5,7	1	Ryty, linie faliste	Szary	Brązowy, szklivo solne	Szaro-brązowy z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	2. poł. XVI - XVII w.	2:1
113/ Sch/28/M/1	443	VI poz. VII	11	Brzusiec	3-4	1	Stemplowy, geometryczny – koła	Szary	Brązowo-czerwony z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	Ciennobrzązowo-czarny	XVIII w.	4:5
113/ Sch/28/M/2	443	VI poz. VII	11	Dolna część brzuśca	3	1	Płytkie żłobienie/ryte brzdzy	Szary	Brązowo-czerwony	Brązowy	XVIII w.	2:8
131/ Sch/28/M/1	442	-	Mur między pom. B i D	Dolna część brzuśca	2-6,2	1	Żłobienia/ryte brzdzy	Ciennoszary	Brązowy	Jasnobrzązowy	1. poł. XVII w.	2:9
131/ Sch/28/M/2	442	-	Mur między pom. B i D	Brzusiec	2,8-3,6	2	Ryty, stemplowy, roślinny – kwiat, geometryczny - półokręgi, zygzak, biały kwarc	Ciennoszary	Brązowy	Szary z pomarańczowymi plamkami (efekt stopienia związków żelazistych)	1. poł. XVII w.	3:4

131/ Sch/28/M/3	442	-	Mur między pom. B i D	Brzusiec	3,6-3,92	1	Ryty roślinny – liście, stemplow- wy – romby	Ciemno- szary	Brązowy	Jasnobrązowy	1. poł. XVII w.	4:13
131/ Sch/28/M/4	442	-	Mur między pom. B i D	Górna część brzuśca	2,9-6,35	1	Ryty – linie, roślinny (liście), stemplowy – romby i rozeta, zygzak, biały kwarc	Ciemno- szary	Brązowy	Jasnobrązowy i brązowy	1. poł. XVII w.	3:3
131/ Sch/28/M/5	442	-	Mur między pom. B i D	Górna część brzuśca	2,9-6,45	1	Ryty – linie, ro- ślinny (liście), stemplowy – romby i rozeta, zygzak, biały kwarc	Ciemno- szary	Brązowy	Brązowo-szary i brązowy	1. poł. XVII w.	3:5
139/ Sch/28/M/3	442	V	7	Ucho	8,6-10,7	1	-	Ciemno- szary	Brązowo -czerwony	-	XVIII w.	
139/ Sch/28/M/4	442	V	7	Brzusiec	2,6-4	1	Ryty roślinny – liść, stemplowy – romby, biały kwarc	Ciemno- szary	Brązowy	Brązowy	1. poł. XVII w.	3:2

Skróty: pom. – pomieszczenie; poz. – poziom; poł. – połowa

Zusammenfassung

Bruchstücke von Muskauer Steinzeuggefäßen aus dem XXVIII. Quartier der Altstadt in Stargard

Diese Bearbeitung befasst sich mit Bruchstücken von Steinzeuggefäßen aus dem Lausitzer Produktionsort Muskau, die während drei Kampagnen von archäologischen Ausgrabungen der Abteilung für Archäologie des Archäologisch-Historischen Museums in Stargard in einem Teilbereich des XXVIII. Quartiers von Stargard entdeckt wurden. Das kleine, stark zerscherbte Keramikmaterial lässt sich an die Wende vom 16. zum 17. Jh. datieren.

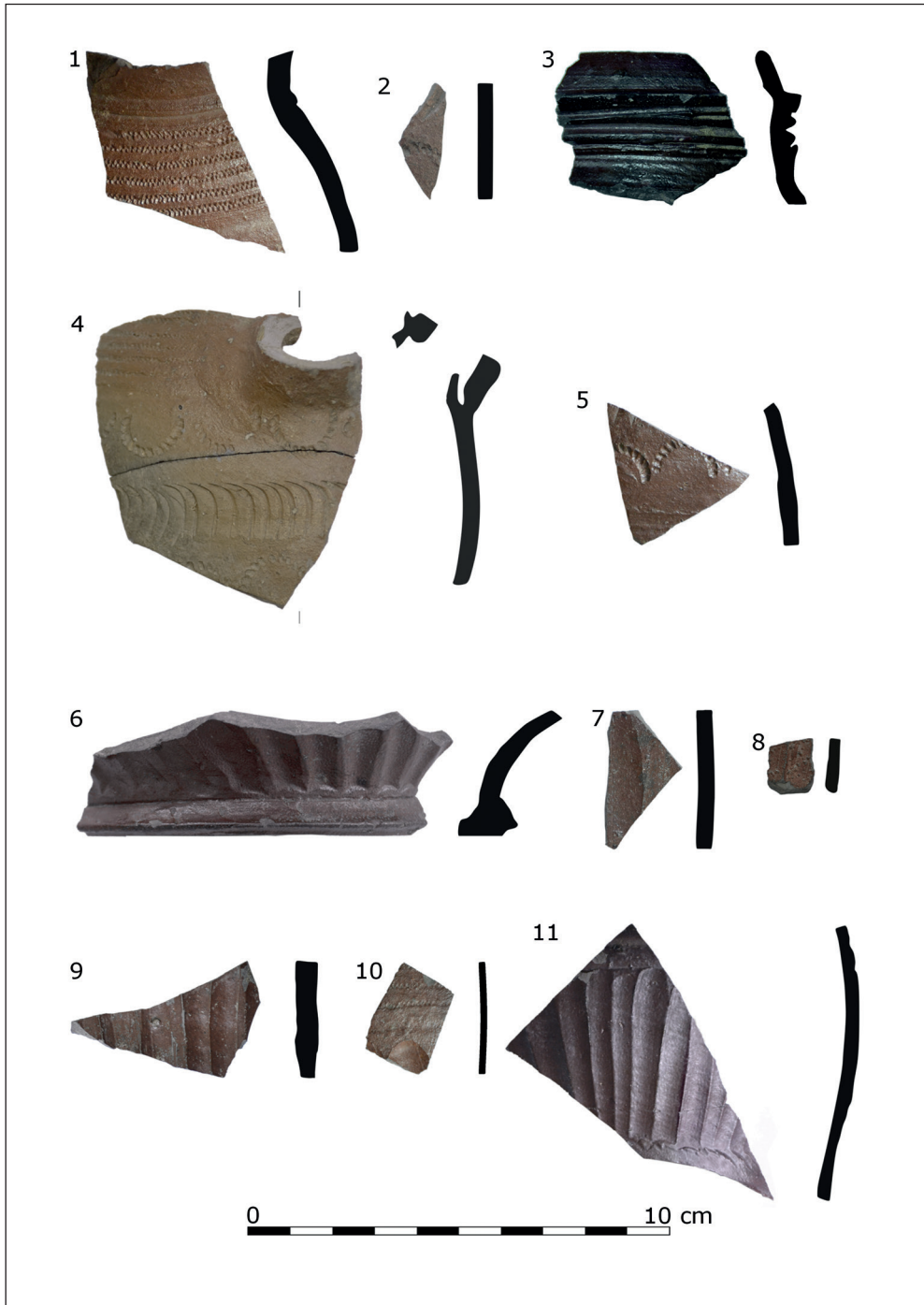
In der Fachliteratur wurden die in den Lausitzer Werkstätten hergestellten Erzeugnisse lange Zeit als „Muskau/Triebel“ bzw. allgemein als „Muskauer Steinzeug“ bezeichnet. Die jüngsten Forschungen und die Entdeckung neuer archäologischer Quellen in der Nähe von Muskau und Triebel führten zu einer Unterscheidung zwischen den Erzeugnissen aus diesen zwei Produktionszentren, die sich beide auf dem Muskauer Faltenbogen im Sächsischen-Lausitzer Heide-land befinden.

Die Anfänge der Steinzeugproduktion in Muskau reichen wahrscheinlich in die erste Hälfte des 16. Jh. zurück, aber erst 1596 wurde in der Stadt eine Töpferzunft gegründet. Am Ende des 18. Jh. wurden die Muskauer Töpfer auf dem Lausitzer Steinzeugmarkt führend. Die Werke der Meister aus Muskau zeichnen sich durch ihre braune bzw. rotbraune Oberfläche sowie die Fülle an Dekorationselementen – einzelne Stempelabdrücken sowie Stempelgruppen – aus, die eine neue Dekorationsqualität schaffen. Ferner kommen auch eingravierte Ornamente vor.

Unter dem neuzeitlichen Steinzeug, das im sog. XXVIII. Quartier in Stargard entdeckt wurde, erfasste man 44 Bruchstücke von Gefäßen aus Muskau. Diese Fragmente, die im Vergleich zu den Überresten aus dem benachbarten Produktionszentrum in Triebel nicht besonders zahlreich sind, mögen ein weiterer Beleg für die in der Fachliteratur vertretene Hypothese sein, dass die Absatzmärkte zwischen diesen beiden Lausitzer Herstellungszentren aufgeteilt waren.

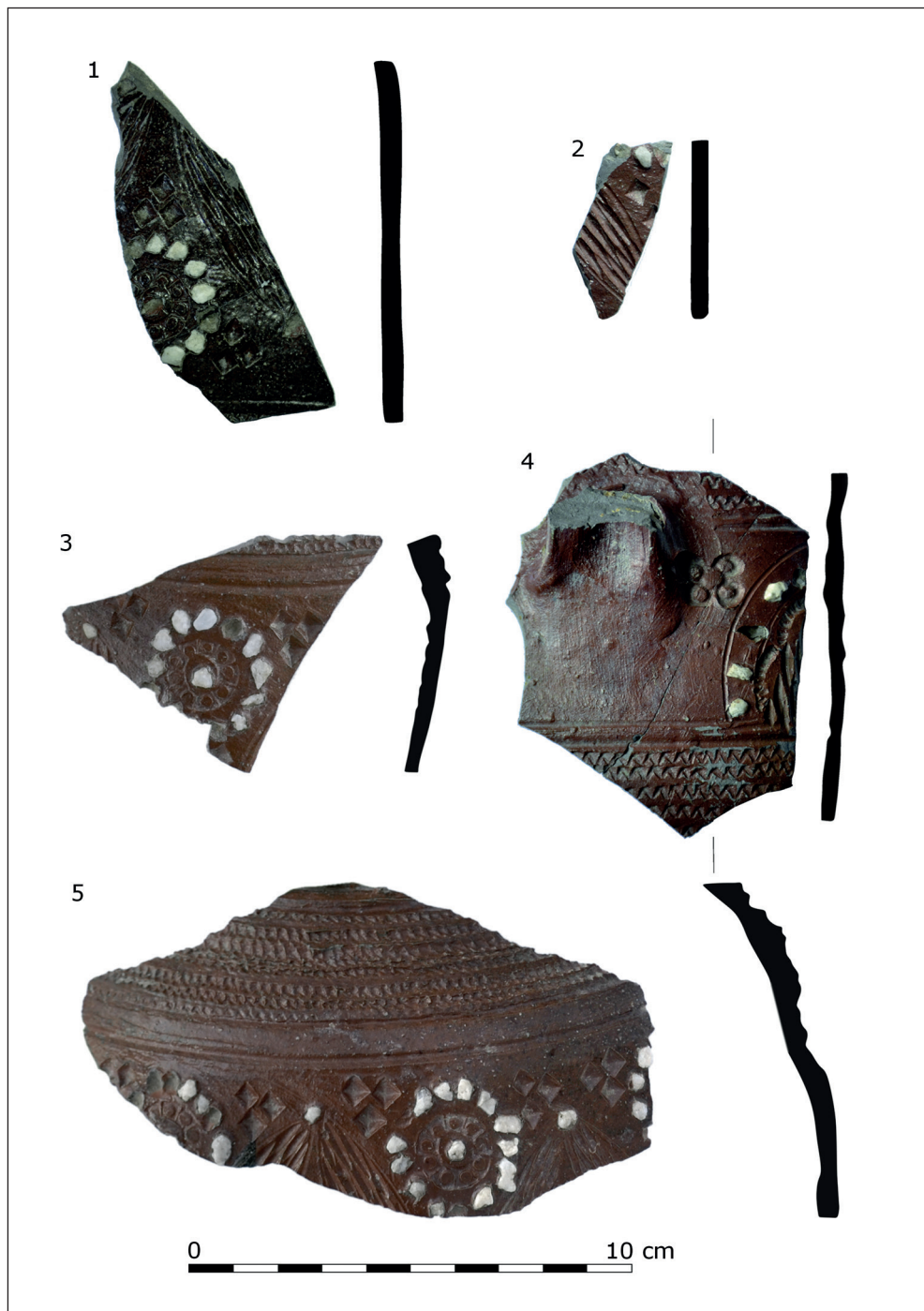

Ryc. 1. Stargard, Stare Miasto. Plan miasta według M.F. Schwedtken z 1724 r. z zaznaczonym terenem badań archeologicznych w latach 2015-2017. Kreślił C. Rysz, oprac. I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

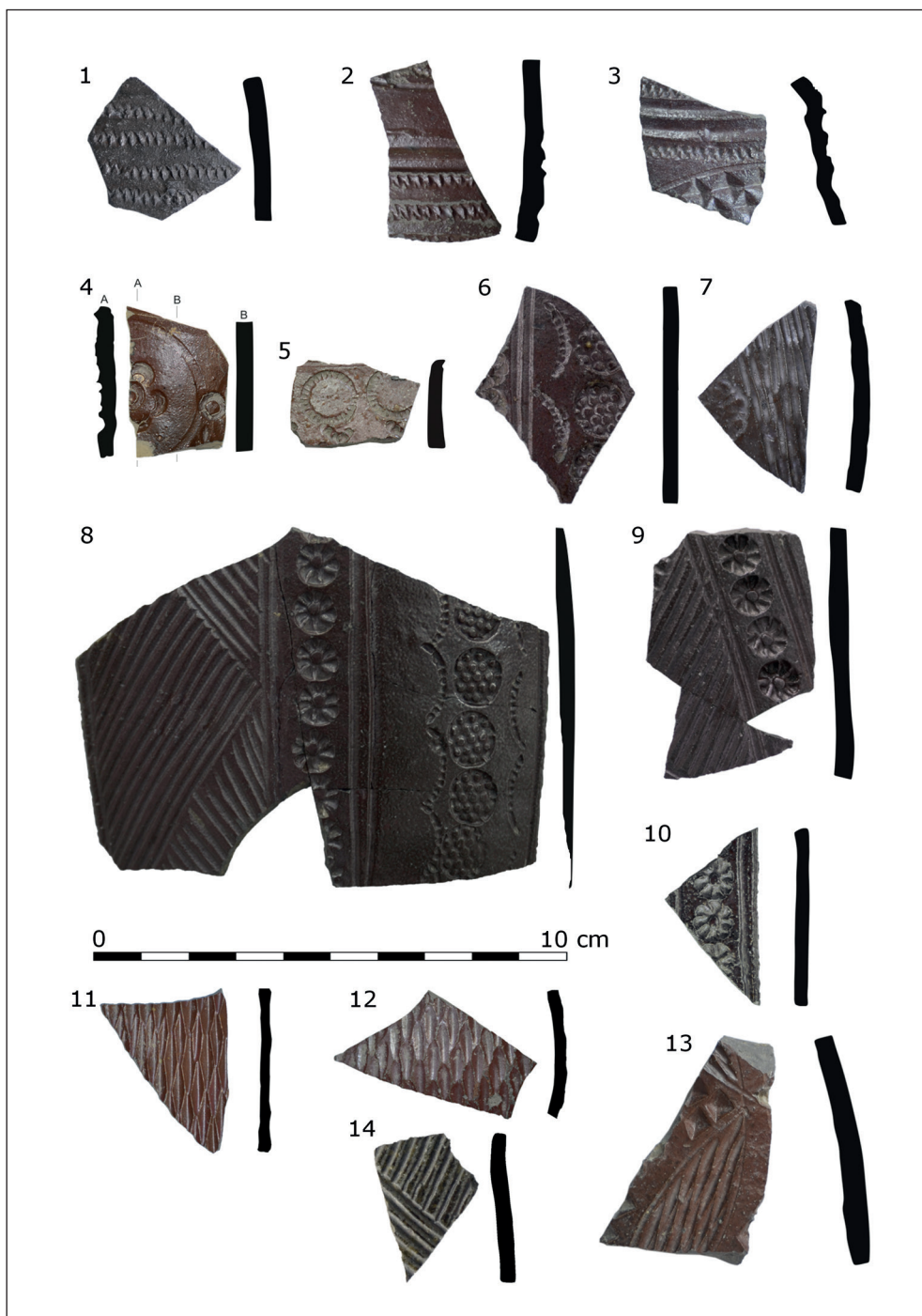

Ryc. 2. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Fragmenty naczyń kamionkowych. Fot. M. Szeremeta (4), I. Wojciechowska (1-3, 5-11), oprac. M. Szeremeta, I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

Ryc. 3. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Fragmenty naczyń kamionkowych. Fot. I. Wojciechowska, oprac. M. Szeremeta, I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie

Ryc. 4. Stargard, Stare Miasto – kwartał XXVIII. Fragmenty naczyń kamionkowych. Fot. I. Wojciechowska, oprac. M. Szeremeta, I. Wojciechowska, MAH w Stargardzie